

Mgr. Pavel Beneš: Mýtus Antonína Koniáše a jeho proměny

Oponentský posudek disertační práce

Otázky, týkající se problematiky vývoje české společnosti a kultury 18.století, nebývají častým předmětem disertačních prací z oboru etnologie, přestože toto pozoruhodné období, zahrnující přechodovou etapu přerůstání barokních mentalit i konkrétních sociokulturních tradic v různých aspektech jejich následné transformace, představuje především z hlediska kulturní kontinuity velmi závažnou problematiku zejména pro studium lidového prostředí, a tedy i pro domácí etnologická bádání.

Tím spíše je třeba přivítat disertační práci, která je věnována proslulé kontroverzní osobnosti českého jesuity, kazatele a misionáře P. Antonína Koniáše (1691-1760), jejíž působení ovlivnilo vnímání i následnou interpretaci celého vývojového období – což je role, které se dostalo málokterému z jeho současníků.

Ústřední otázkou, od níž aspirant odvíjel předkládanou analýzu, se tedy stala otázka funkcí a samotné proměny mýtu, spojovaného v české společnosti s postavou Antonína Koniáše. Struktura disertační práce byla proto založena na studiu „proměn české společnosti od doby baroka po současnost, přičemž hlavní pozornost je soustředěna na ty problémy, které působily na proměnu mentality, a mají přitom přímou souvislost se zaměřením disertační práce“ (str.7). Po tomto stručném úvodu disertační práce následuje autorova charakteristika použité odborné literatury a pramenů, uvádějící také stručný výčet autorů, kteří se věnovali hodnocení činnosti Antonína Koniáše; jak autor konstatuje, většinu z nich tvořili literární historikové, kteří často jednostranně, a dokonce bez hlubších znalostí problematiky (!) či znalosti Koniášových knih dospívali k mylným a negativním závěrům – což je tvrzení, které by si zasloužilo bližší zpřesnění. Problémem totiž zůstává skutečnost, že u většiny děl, spojovaných se jménem pověstného kazatele a misionáře, lze vycházet pouze z údajů jesuity Leopolda Scherschnika či historika Františka Martina Pelcla – kteří své zdroje neuváděli (str. 12-14). Aspirant se proto pokusil věrohodnost jejich údajů doložit dalšími skutečnostmi – využil přitom známých pramenů české jezuitské provincie i méně známé, byť publikované korespondence Antonína Koniáše s nadřízenými, ale také informací z dobových kronik, městských či osobních pamětí.

Pasáž, věnovaná životu a dílu Antonína Koniáše (str.26-39), je založena na četbě dobových jezuitských prací včetně dochovaných elogií a čerpá zároveň z některých kulturněhistorických publikací či z dějin knihtisku. Aspirant se zprvu zaměřil na působení Antonína Koniáše jako misionáře, který od roku 1721 zahajoval svou činnost ve východních Čechách; dokonce na ukázkou do textu zařadil i jednu z Koniášových relací (za rok 1726). V této souvislosti autor připomenul údaje o finanční podpoře misionáře ze strany některých vrchností, ale i známé zprávy o zřejmě nekonvenčních metodách realizace některých misí, pro které měl Antonín Koniáš potíže s nadřízenými; z tohoto období pocházela známá epizoda sporu s Františkem Antonínem hrabětem Šporkem či účast Antonína Koniáše jako jednoho z vyšetřovatelů takzvané opočenské rebelie roku 1732; atd.

V návaznosti na životopisnou pasáž je koncipována charakteristika díla Antonína Koniáše (str.47-55); zčásti šlo o přepracovaná či adaptovaná díla, patrně v menší míře o původní tvorbu, do níž byly Mgr. Benešem zahrnuty také dva známé soupisy zapovězené literatury, určené pro potřebu duchovních. V následujícím textu se pak aspirant věnoval charakteristice děl, přičítaných Antonínu Koniášovi, počínaje kancionálem „Cítara Nového zákona“ z let 1726-1727, který byl sestaven ze známých duchovních písní i neznámých skladeb – snad originálních textů, vzniklých na známé nápěvy. Je nepochybně kuriózním faktem, že poslední, 11.vydání kancionálu, zčásti přebírajícího písně z proslulých kancionálů M.V. Šteyera či J.J. Božana, bylo realizováno revolučního roku 1848. Jen na okraj bych chtěla připomenout, že J.J. Božan nebyl jesuitou, ale světským knězem.- byť o jeho životě mnoho faktů neznáme.

V další pasáži autor pokračoval charakteristikou Koniášovy adaptace Pflaumerova proslulého díla „Dialogi catholici“ v podobě postily „Zlatá, neomylná římsko katolické pravdy denice“ - s tím, že za první původní dílo Antonína Koniáše označil až polemický spis „Jediná choti Beránková“ z roku 1733. V této hodnotící části upozornil i na aktuálnost Koniášovy literární tvorby a na její souvislost s působením misionáře – jak dokazuje i postila „Vejtažní naučení“ z roku 1740 či Koniášovy sbírky duchovních cvičení „Spasitelný týhoden“ z roku 1754 s rozvržením podle dnů v týdnu či „Svatá upamatování“, rozvržená pro jednotlivé dny v měsíci.

Právě v této souvislosti je možné litovat, že se autor podrobněji nevěnoval funkci obou kontemplativních příruček v lidovém prostředí, kde tradice podobných duchovních cvičení představovala mnohdy běžnou součást náboženské praxe, jež propůjčovala paradigmatický rámeček životnímu prostoru i kultuře každodennosti. Význam těchto spisů vynikne ovšem také v časových souvislostech – za poslední dílo Antonína Koniáše je považován kancionál „Písně na evangelia nedělní“ z roku 1760, jehož přibližně polovinu tvořily dosud neznámé písně; jejich autorství Mgr. Beneš hypoteticky připsal samotnému Antonínu Koniášovi. Pokud se týká jeho známé překladatelské činnosti, autor mohl pouze konstatovat stav probíhajícího literárněhistorického výzkumu.

Klíčovou část disertační práce zahajuje stručná pasáž s názvem „Zrod mýtu“ (60-61), na niž navazuje kapitola „Nový světec z Tovaryšstva Ježíšova?“ (62-88). Zde jsou uváděny citace ze spisů, o které se autor – počínaje Leopoldem Scherschnikem – opíral, ale i nepřesnosti, které zjistil srovnáním s příslušnými prameny. Za jejich přispění přikročil k hodnocení osobnosti Antonína Koniáše jako kazatele a misionáře, jehož kultivovaný jazykový projev s typickým využíváním exemplů a mnoha rétorickými prvky provázely také známé patetické prvky osobního vystupování, připomínající dramatické formy takzvaného divadla jednoho herce. V této souvislosti se aspirant pokusil na pozadí života Antonína Koniáše vystihnout také osobnost kazatele a misionáře, který jistě nikoli náhodou připomíná proslulého misionáře 17.století Alberta Chanovského. Na zmíněnou pasáž navázala kapitola s názvem „P.Antonín Koniáš jakožto služebník Antichrista“ (100-106), v níž autor uvedl námitky nekatolíků, a zároveň si položil řadu otázek, týkajících se vnitřních pohnutek misionářova jednání.

Proměňám mýtu v souvislosti s vnímáním rozporuplné osobnosti Antonína Koniáše v období od 18.století až do současnosti je pak věnována další významná pasáž disertační práce, demonstrující na vybraných citacích či stanoviscích známých současníků zároveň konkrétně historickou podmíněnost těchto hodnocení v 18.a 19.století (112-134), dále na počátku 20.století či v období německé okupace (140-142), dále v období socialistického režimu (144-151) a v současnosti (154-156).

Závěrem aspirant konstatuje, že nedůslednost badatelů, využívajících zpravidla sekundární literaturu a hodnotících osobnost barokního kazatele a misionáře měřítky své doby, přispěla

spolu s beletristickým obrazem Antonína Koniáše k negativnímu pohledu na složitou osobnost jesuity a zároveň prvního českého bibliografa, žijícího na rozhraní dvou epoch, náležejícího však jednoznačně době baroka. Autor, který se pokusil mýtus Antonína Koniáše v jeho proměnách charakterizovat, se snažil přispět v návaznosti na uznávané předchůdce – například I.J. Hanuše, Antonína Podlahu, ale i Aloise Neumanna, Emanuela Rádla či Arne Nováka - k objektivnějšímu hodnocení této postavy; nicméně fundovaná monografie této proslulé osobnosti „doby temna“ podle něj stále ještě chybí.

Disertační práce Mgr. Pavla Beneše je koncipována logicky a přehledně, je psána jasným a srozumitelným odborným stylem, byť řazení seznamu použité literatury v závěru každé z kapitol nepatří jistě k běžnému členění tohoto typu odborných prací; disertace však navíc představuje i solidní východisko pro další studium, zejména pokud se týká hlubší návaznosti na problematiku historické etnologie či antropologie.

Disertační práci Mgr. Pavla Beneše proto doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 3.5.2006.

Doc.dr. Ludmila Sochorová